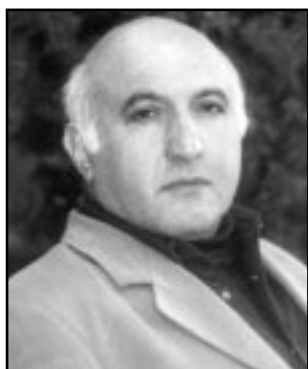

مایرهۆلد و قوناغهکانی نوێگه‌ری

شانۆی سیاسی له مایرهۆلدهوه بو بریخت

د. فازل جاف
(سوید)

سیاسی، ده‌کریت، ئەمەش دەرھاویشته‌ی ئەو بارودۆخە بی‌ت که ئەوی تیدا ژیاوه، ئیتر ئەم ئاراستە‌یە درێژدە‌بیته‌وه له‌وه‌وه تا ده‌گاتە بریخت له ئە‌لمانیا که ئە‌مرۆ شانۆکە‌ی بریخت وەک شانۆیەکی سیاسی دیار دە‌ناسریت.

سە‌بارەت بە هە‌لبژاردنی ئەم بابە‌ته‌ش، نووسەرە‌که‌ی (د. فازل جاف) شانۆکارێکی کوردی زۆر دیارە و ئە‌مرۆ وەک مامۆستایەکی زانکۆ ئە‌کادیمیەکی بواری شانۆ له‌ زۆر له‌ ولاتانی جی‌هانداندا لابۆرو ستۆدیۆی شانۆی هە‌بە، ئە‌وه‌ی زیاتریش که هانی داین بو وەرگێرانی ئەم دوو بە‌شە‌ی وتارە‌که‌، (د. فازل) پە‌سپۆری ئەم نووسەرە‌ کوردە‌یە له‌و بوارداندا که هە‌لگری پروانامە‌ی (دکتۆرایە له‌‌بواری بایۆمیکانیک) ی له‌ میتۆدی مایرهۆلدا، بێ‌گومان ئەم لایە‌نه‌ش زانستی بوونی ته‌واو دە‌بە‌خشیته‌ وتارە‌که‌ی نووسەر، وەک له‌ نووسینه‌که‌شدا دیارە، پێ‌ده‌چیت ئەم وتارانە‌ چە‌ندین وتاری تری بە‌دواوه‌ بچ و بە‌ش‌پۆزی زنجیرە‌بی که هەر بە‌ش‌پۆکیان باس له‌ رە‌هە‌ندیکی ئی‌شه‌کانی مایرهۆلد ده‌کات، بە‌هێوای ئە‌وه‌ی له‌‌داها‌توودا بە‌ش‌ه‌کانی تری ئەم نووسینه‌مان دە‌ست که‌ویت و بێ‌خە‌ینه‌بەر دە‌ستی خۆ‌ینه‌رانی کورد.

کامه‌ران سو‌یحان - عە‌بدوللا مە‌حمود زە‌نگنه
(سلی‌مانی)

قسە‌کردن له‌سەر شانۆی مایرهۆلد، بچ‌ ئاگادار‌بوون له‌و ر‌ه‌وته‌ می‌ژوو‌ییە‌ی ئەم که‌له‌ دەر‌هێنەرە‌ شتیکی بچ‌ مانایە، بە‌تایبه‌تی ئە‌مرۆ زۆر‌جار باس له‌وه‌ ده‌کریت که ئە‌زموونی شانۆی مایرهۆلد بووه‌ به‌ ویستگە‌یە‌کی گ‌رنگ له‌ قوناغه‌کانی شانۆی نوێگه‌ری.

مایرهۆلد ته‌نیا بو‌ر‌وسه‌کان، نه‌بووه‌ به‌ قوتا‌بخانه‌یە‌کی هونە‌ری و قوتا‌بخانه‌یە‌کی شانۆیی، بە‌‌ل‌کو ئە‌مرۆ وەک قوتا‌بخانه‌یە‌کی دیارو چالاک له‌ زانکۆ نیت‌ه‌نده‌ هونە‌ری و ئە‌کادیمیە‌کاندا چە‌ندین پروانامە‌ی بال‌ای هونە‌ری له‌سەر ژیان و بە‌ر‌هە‌م و ستایلی ئی‌شکردنی ئەم دەر‌هێنەرە‌ به‌ قوتا‌بیانی ئە‌و بواره‌ دە‌بە‌خ‌ش‌ریت.

ئەم وتارە‌ی که له‌بەر‌ده‌ستماندا‌یە له‌ دووبە‌ش پێ‌ک دیت که دەر‌هێنەر و ر‌ه‌خنە‌گری بە‌ناوبانگی کورد (د. فازل جاف) له‌ ر‌ۆژنامە‌ی (زە‌مان) ی له‌‌نده‌نیدا بە‌زمانی عەرە‌بی بل‌اوی کردۆ‌ته‌وه، ئەم دوو بە‌شە‌، باس له‌ قوناغه‌کانی نوێگه‌ری ده‌کات، له‌ بزاقی شانۆ‌بیدا، چونکه‌ وەک ئامارە‌مان پێ‌دا، نوێگه‌ری سیمایە‌کی زۆر دیاری ئی‌شکردنه‌کانی مایرهۆلد له‌ کرداری شانۆ‌بیدا.

مایرهۆلد وەک دەر‌هێنەرێکی دیاری سە‌ده‌ی بیست، توانی به‌ قوولی له‌و چە‌مکه‌ بروانیت که پێ‌ی ده‌وتریت شانۆی

مایرهۆلد

دواتر «هۆتۆن» به وردی باس له بهدوایه کدا هاتنی بایۆمیکانیککی «ئەدا» دەکات، بەلام پاش ئەووی به وردی و به دارشتنیککی لهبار، باس له خودی چه مکی بایۆمیکانیک دەکات، دهچیتته سەر «تایلوری» و تیبۆرهکانی روودانی کاردانه وهکان لای «بافلۆف» و به شپوهیهکی دروست کراو «مصطنع» ههولدهدات په یوهستی به مارکسیزمه وه بکات.

له دهره نجامیشدا ناوێتهیهک فهراههم دیت له نهخشه و وهسفه کان سهبارته به «بایۆمیکانیک و بونیادگهری و هیماکاری» له گهڵ نمونه هینانهوه له باره ی شته نامۆکان سهبارته به مهسهلهی «فیودۆر کۆمیسار جیفسکی».

«هۆتۆن» زهره کیسهکی تهواو دهنوینیت له وهسف کردنی کهسیتی و ئیشهکانی مایرهۆلدو داھینانهکانی قوناغی پاش شۆرش. له لایهک وهک شانۆکارێکی شۆرشگێر و له لایهکی دیکه شهوه، وهک کهسهکی ههلهپهرست و ئهرستۆکراتی وهسفی دهکات، «هۆتۆن» دهلیت: «مایرهۆلد له بهر ئەووی کهسهکی داخراوو گۆشهگیروو، نهیتوانیوه بیته مژده دهرێکی جهماوهری و تهنانتهت خۆشحالیی به شۆرشێ ئۆکتۆبهر جوۆریک بووه له ههلهپهرستی، بهلام «هۆتۆن» مایرهۆلدی وهک «دهجال» و کهسهکی خۆگونجینهر باس نهکردوو، بهلکو مایرهۆلد وهک شاعیرێک یاخود وینه کیشیک ئیشی لهسهر شانۆکهی کردوو. «هۆتۆن» دهلیت: «باس له گۆشه نیگا سیاسییهکانی ناکهم و ناشلیم کۆمۆنیستیکی خراب بوو، بهلکو ته نیا دهخوایم جهخت لهسهر ئەوه بکه مهوه که هونهرکهی له ههرکات و ههر کۆمهلهگه وه ههر شوێنێکدا بیت، گه شهوه نه شوفا دهکات».

له کۆتایی ئەوه به شهدا که بۆ مایرهۆلد تهرخانی کردوو، «هۆتۆن» دهلیت: «گومان له وهدا نییه که ئەوه هه میسه شپواریکی کاربگهری هه بووه، به ههرحال و مهخابن، خۆ ئەمریکا هونهرمه ندیککی وهک مایرهۆلدی نییه».

«هۆتۆن»، ههروهها له کاتی ئیشکردنیدا باس له مایرهۆلد دهکات، باس له وه دهکات که چۆن شانۆکهی شروقه دهکردو له گهڵ ئەکتهرهکان دیالۆگی لهسهر شانۆییه که دهکردو باسی له ههلوێسته هونهرییهکان دهکرد.

گومان له وهدا نییه که به دوورو درێژی باس له رهوتی داھینانی مایرهۆلدو ئیشهکانی کراوه، له شانۆکانی کۆمیسار جیفسکی و ئەلیکزاندره نیکسکی.

«هۆتۆن» کاتیک باس له قوناغی هیماکاریی مایرهۆلد دهکات، به گه ورهیی باس له رۆلی هیماکاریی فه ره نسی دهکات که کاربگهری لهسهر مایرهۆلد هه بووه، چونکه مهسهلهی هیماکاریی هونهرمه ند وهک هیمایهک بۆ زهنیهتی شاعیری، مهسهلهیهکی جیهانییه. به که مین ئەوه

تهکنیکی هونهری له شانۆی مایرهۆلدا وهک «هۆتۆن» بۆی چوو، پراوپر لهسهر بنه مای ناوێته کردنی جووله وهستان و ریتیم پیک هاتوو. له م شانۆیهدا جووله زیاتر بایهخی پێ دراوه، بۆیه ئەوه ههردهم خواریاری ئەوه بووه که چۆن ئەوه ناوێتهیه پیک بهیتیت.

دوای روونکردنه وهی رۆلی بنه رتهتی جووله له شانۆی مایرهۆلدا، «هۆتۆن» دیت و باس له شانۆیی «السمح ذوالقرنین» دهکات، وهسفی سینۆگرافیا و جلوهرگی ئەکتهرهکان دهکات و دیتته ئەوه پروایه که هه موو فیکرهیهک لهسهر شانۆ له رتی جووله وه تهعبیری لێ ده کریت و هه موو جووله یه کیش به مه بهستی به دی هینانی ئەرکیکی دیاری کراو نهخشه ی بۆ کیشراوه. هۆتۆن، کاتیک بۆ تیکه یشتن له لایه نهکانی شانۆ ئەوه جوۆره شپوازه شروقه دهکات، به شپوهیهکی ورده کاری باس له چاره سه ری شانۆ دهکات بۆ رۆله «غرامیه کان» لهو شانۆییه دا که به شپوهیهکی ئاشکرا جیاوازی ههیه له ته که ئەوهی که کاری لهسهر کراوه له پێچه وانه کردنه وهی ئەوه جوۆره ژوانانه دا.

ئەوهی که به شپوهیهکی تهقلیدی رووی داوه بریتییه له م بهدوایه کدا هاتنه شانۆییه ی لای خواره وه: عاشقه که دیتته ژووره وه، به زهره خه نه یه که وه له دلداره که ی نزیک ده بیته وه و له ئامیزی ده گریت، بهلام مایرهۆلد کچه پالنه وانه که دهخاته سهر «بنکه - القاعدة» یهکی له پلێت دروست کراو، عاشقه که بهسهر په یژه که دا سه رده که ویت، دواتر به دهم هاواریکه وه به رده بیته خواره وه، شروقه کردنی جووله و دهلاله تی گرنگی، هۆتۆن ده گه به نیته دیراسه کردنی ئیشه تیبۆرییهکانی مایرهۆلد. ئەوه له کاتی وانهکانیدا سه بارته به بایۆمیکانیک چاودیری مایرهۆلدی دهکردو دواتریش لهسهر سیسته می مه شقهکانی «ترینینج» ی فیزیایی موسیقا بۆ دانراوی ده وهستا.

کتیبانهی که له سه رنجه سه ره تاییه کانه وه له سه ر مايرهولد و داهيتانه کانی نووسراون، له خوژتاواو له میانه ی شماره زایی راسته و خوئی نووسه رانییه وه له ئیشه هونه ریبه کانی نه وه ده رهنه ره مه زنه وه سه رچاوه یان گرتووه.

«هنتلی کارتەر» به پیشه وای زانستی هونه ری شانوئی مايرهولد داده نریت که پیشتر باسما ن لیوه کرد. ئەم ره خنه سازو رۆژنامه نووسه ئینگلیزه سێ کتیبی ده رکردوه که ده توانین له میانه ی ناو نیشانه کانیانه وه نه وه بخه یه نه روو که تا چ نه ندازه یه ک خوازباری نه وه بوو زانیاری زۆر سه باره ت به شانوئی نوئی رووسی بزانیته. یه که مین کتیبی کارتەر که له له نده ن ده رچوه به ناو نیشانی «نه زعه نوپکانی دراما و هونه ر»، تاییه ته به سه رۆقه کردنی نه زعه نوپکانی چه ن دین جوژه شانوئی نه ورووی. به شیککی ئەم کتیبه بو شانوئی رووسی ته رخان کراوه.

کارتەر له سه ر دانه کانییدا بو شماره گه وره کانی جیهان، وه که ره خنه گریک چاوی که وتووه به وه هونه ر مه ندانه ی که هه ولیان داوه بو زیاتر کردنی ئاراسته ی نوئی بو هونه ری شانووه هه ولیان داوه بو دۆزینه وه ی په یوه ندیی نوئی له نیوان شیوه هونه ریبه کان و خودی ژبان.

له لایه نی کردارییه وه ئەم کتیبه به یه که مین هه ول داده نریت بو ناساندنی شانوئی بیانیی هاوچه رخ به هونه ر مه ندانی و شانۆکارانی ئەمریکا و ئینگلته را. هه روه ها هه ولیک بوو بو هاندانی هونه ر مه ندان بو سه ردانی مۆسکوۆ شماره نه وروویبه کان، بو نه وه ی به چاوی خوژیان نه وه حاله ته ببین که کارتەر له کتیبه که ییدا باسی کردوه.

کارتەر بویه جه ختی له سه ر سه ردانی مۆسکوۆ کردۆته وه، چونکه نه وه ده مه شانۆکانی مۆسکوۆ نه له ئەمریکا و نه له ئینگلته رادا نه ناسراو بوون. ئەم کتیبه رووبه رووی ره خنه ی زۆر هاته وه، به لام «گۆردون کریخ» له کاتی وه ستانی له دژی تۆمه ته کانی «بالمیر» له سالی (۱۹۱۴) دا، له نامه یه کی درژییدا، داکوکی له گوژقاری «ماسک» و «هانتلی کارتەر» ده کات، نه وه نه وه روون ده کاته وه که نه وه کتیبه ی کارتەر سه رکه وتنیکی باشی به ده ست هیتاوه، چونکه هه لیککی باش ده خاته به رده می جه ماوه ری ئینگلیز بو ناسینی ئاراسته بووژینه ره وه کانی شانوئی نه ورووی. کریخ له و باره یه وه ده نووسیت: «من ناچارم که بلیم، له نا ره زاییتان له م کتیبه تیناگه م، به راستی نه وه نه رکه ی کارتەر بو خوئی دانا، تا راده یه کی زۆر به دیهیتانی ئالوزو دژواره، گه رانی به رده وای نه وه به شماره کانی ولاتانی نه ورویا و کوژدنه وه ی زانیاریبه کان و تیرای دژواری هه لومه رجه کان و که میی دارایی، نه مه ش واما ن لی ده کات، که بلتین به راستی نه وه له ئویسته ی

کارتەر جوژیکه له قاره مانیتیه کان که ره نگه پیشتر له جیهانی شانوئی ئینگلیزیدا نه مانیتیه تیت».

شیوازی گتیرانه وه ی رووداوه کان له توژینه وه که ی کارتەر دا، دواجاریش له باسه کانی ئەم دواییه ییدا له باره ی شانووه دوباره ده بیسته وه، نه وه به رده وای هه ولی داوه له نزیکه وه ناگاداری ئیشه شانوویه کان و چالاکییه هونه ریبه کانی بیت. کارتەر به وه پیری گوژانکاریبه کانی نه وه ده مه ی بواری شانوئی کوژه کردوه، به تاییه تی له و کاته دا که نه وه ولاته دوو چاری جهنگی ناوخو یان ئابلووقه وه کاره سات ده بوونه وه، نه گه رچی رووداوه کاره ساتیکی مالوژانکه ریش نه بوایه، به لکو هه ر هینده ی ههستی پی بکرایه.

کارتەر هه یچ هاو کاریبه کی نه ده کرا، به لکو هه ر خوئی کاتیکی خوئی به سه ر ده برد له موماره سه کردنی پیشه که ییدا. نه ویش وه که «کریخ» پی و ابو که شانۆ زۆر له وه گه وره تره بکریته سه نته رتکی بوئی گالته وگه پ. له کتیبی دووه میشیدا به ناوی «شانۆ سینه مای نوئی»، که له سالی (۱۹۲۴) دا له له نده ن چاپ کراوه، کارتەر بایه خیککی زۆر ده دات به کرده ی گه شه سه ندنی شانوئی رووسی له دای سالی (۱۹۱۷) وه.

له دوباره یه وه خوئی وه سفی نه وه حاله تانه ده کات که به چاوی خوئی بینویه تی. نه وه تا له باره ی شانوئی رووسی نه وه ده مه وه ده لیت: «شانۆیه کی به هیتزو نوپخواری له و جوژه له هه یچ ولاتیکدا سه ری هه لته داوه، شانۆیه ک خاوه نی نه زعه یه کی ئاما نجادار بو خودی ژبان، شانۆیه کی گشتگیر که له چه ن دین جوژه ته رزدا ده بیته نوپنه ری به رزه وه ندیه ره مرۆقایه تیه کان. شانوئی رووسی راشکاوانه و به هیتزه وه زیاتر له هه ر داموده زگایه کی دیکه ی رووسیادا، ته عبیر له زه بنیه تی رووسی و په رۆشی شوژشگیتیری راسته قینه ده کات. هه وله کانی له پیتاوی خو لقا ندنی رۆشنبیریبه کی نوئی و پیوه ندیی نوئی مرۆقایه تی و هه لومه رجه ی ژبانی نوئی و به رجه سه ته کردنیکی نوئی فیکرو ئیش کردندا به گه رده خات.

کارتەر پی و ابو نه وه شانۆیه ی که له میانه یه وه ته عبیر له پالنه ره دراماتیکییه نوپکان ده کریته، تازه له دایک بووه، به لام بریاره به ره و گه شه سه ندن هه نگا و بنیت، به ره و هه بوونی له خوژتاواو ئەمریکا، له ویتن ده ر که گوژانکاریبه ها و ویتنه کانی نه وه ی رووسیا بوونیان نییه.

ریگه کان و دۆزی شانۆ، هه لومه رجه میژووییه کانی، هه روه ها تاییه تمه ندیتی و ره وتی ریکخراوه یی و ته کنه لوژیی، نوپکردنه وه و دابو رتساکان، بایه خی رۆچی، ئابووری و کۆمه لایه تی - کتیبه که ی کارتەر باس له هه موو نه وه چه مکه انه ده کات. ئەم زانیاریبه نه ی کارتەر به رامبه ره له گه ل هه موو نه وه

زانبارییانهی که نووسهران و ره‌خنه‌گران نووسیویانه، نه‌وانه‌ی که دواي شورش سهردانی رووسیایان کردووه، به‌لام نه‌یانتوانیوه نه‌ک ههر تیگه‌یشتن، به‌لکو نه‌یانتوانیوه ته‌نانه‌ت هه‌ست به‌ کاکله و ناوهرۆکی گۆرانکارییه‌کانی بکه‌ن، چ له ولات و چ له شانۆدا.

کارتەر ده‌لێت: «شتتیکی ره‌وا نییه ئیمه له‌و بروایه‌دابین که ده‌بێ که‌ره‌سته‌سازی پیشه‌ییمان هه‌بیت تا‌کو له‌م شانۆ نوێه‌ی رووسیایا تیگه‌بین. ئەو شانۆیه ره‌نگدانه‌وه‌ی گۆرانکارییه‌کانی رووسیایا ژبانی سهرجه‌م مرۆقه‌کانه له‌و ولاته‌دا، بۆیه ره‌خنه‌ ده‌بێ هاو ره‌وتی گه‌شه‌سه‌ندنی شانۆ بیت، به‌پیتی بۆچوونی کارتەر، ره‌خنه‌ ده‌بیت بینینی نوێی گۆرانکارییه‌کانی ژبان را‌قه بکات.

مایره‌هۆل‌دو شانۆی سیاسی

له‌و سه‌رچاوانه‌ی که یارمه‌تیده‌رمان ده‌بیت له‌ تیگه‌یشتن له‌ که‌له‌پووری هونه‌ریی مایره‌هۆل‌د له‌ خۆرئاوا‌دا، بریتیه‌یه له‌ دیراسه‌کردنی شانۆی سیاسی، به‌تایبه‌تی شانۆی «برێخت» و «بیسکاتۆر»، له‌و کتیب و باب‌ه‌تانه‌ش که له‌و باره‌یه‌وه بلا‌وکراوه‌ته‌وه، کتیبه‌که‌ی «کاترین بلیس ئیتۆن»، له‌ژێر ناوی «شانۆی مایره‌هۆل‌دو شانۆی برێخت» که له‌لایه‌ن ده‌زگای «گرین وۆرد بلیس» وه له‌ سالی (١٩٨٥) دا له‌ چاپ دراوه. کاترین له‌م کتیبه‌دا باس له‌وه ده‌کات که شانۆی برێخت هه‌رچه‌نده پێوه‌ندییه‌کی زۆری به‌ شانۆی داستانه‌وه هه‌یه که له‌ بیسته‌کاندا له‌ ئە‌لمانیایا سه‌ری هه‌ل‌داوه، به‌لام گومانیش له‌وه‌دا نییه که برێخت قه‌رزاری زۆریک له‌شانۆکارانی به‌ر له‌ خۆیه‌تی و مایره‌هۆل‌دیش سه‌رچاوه‌ی فیکرو ئیله‌هامه‌کانی خودی برێخت و چه‌ندین له‌ ئە‌کته‌رانی پیشه‌نگان بووه. له‌و باره‌یه‌وه بیسکاتۆر ده‌لێت: «بێگومان هه‌موومان پروانیومه‌نه‌ته رووسیایا، کاریگه‌ره‌بووین به‌وه‌ی که له‌وی رووده‌دات، به‌لام ئایا بایه‌خیکی ئە‌وتۆ له‌وه‌دا هه‌یه که باس له‌ لاساییه‌که‌ره‌وه‌کانی مایره‌هۆل‌دو تا‌پیرۆف بکه‌ین؟ له‌ راستیدا له‌ هه‌موو سه‌رده‌مه‌یکدا شتانی‌ک هه‌ن که له‌ بۆشایی‌دا بێ هه‌ووه ده‌سوورینه‌وه.

دیراسه‌کردنی باب‌ه‌تی «پیشه‌نگی» ی شانۆی ئە‌لمانی به‌گشتی و شانۆی سیاسی بیسکاتۆر به‌تایبه‌تی، وای له‌ توژه‌ره‌وه‌کان کردووه که به‌رده‌وام بگه‌رینه‌وه سه‌ر مایره‌هۆل‌د. هه‌روه‌ک «ماریالی» و ده‌بینیت که مایره‌هۆل‌د «تازه‌گه‌ریکی مه‌زن و دامه‌زرینه‌ری ئە‌و شانۆیه‌یه که به‌ شانۆی ئە‌زمه‌ونگه‌ری ناسراوه، به‌لام هه‌ندیک به‌ هه‌له ده‌یخه‌نه پال پیشینه‌کانی خاوه‌ن تیۆره‌ پاشکه‌وته‌کان له‌ بواری شانۆی بیسکاتۆر‌دا.»

«ماریالی» په‌رده له‌سه‌ر بیروباوه‌ره هونه‌رییه‌کانی مایره‌هۆل‌د هه‌ل‌ده‌داته‌وه‌و ئامازه به‌ مه‌عریفه‌ی به‌رفراوان و توژینه‌وه‌کانی ده‌کات له‌ بواری دا‌بونه‌ریته میلییه‌کان که شیوازی تاییه‌تی ئە‌ویان دیاری کردو به‌هۆیه‌وه له‌ ولاتانی تریشدا ناسراو.

«ماریالی» له‌کتیبه‌که‌یدا «ئە‌زمه‌ونی بیسکاتۆر»، وه‌ک هاو‌پێهه‌کی «برێخت» و دژتیکی سیسته‌می هه‌مه‌گیری باس له‌ بیسکاتۆر ده‌کات و له‌نیو شانۆکارانی سه‌رده‌می خۆیدا هه‌ر ئە‌ویش به‌ نوینه‌ری شانۆی هه‌مه‌گیری ناو ده‌بات.

هه‌روه‌ها «جۆن ویللیت» یش له‌ کتیبی «شانۆی ئە‌روین بیسکاتۆر» دا که له‌ سالی (١٩٨٦) دا له‌ چاپ درا، به‌شیکی ئاسایی ته‌رخان ده‌کات بۆ پێوه‌ندییه‌کانی نیوان شانۆی بیسکاتۆر و شانۆی مایره‌هۆل‌د، به‌لام به‌شیکی دیکه‌ی کتیبه‌که‌ی تاییه‌ت ده‌کات بۆ ئە‌زمه‌ونه‌کانی شانۆی بیسکاتۆر له‌ قۆناغی سو‌ق‌یستی نیوان ساله‌کانی (١٩٣١-١٩٣٦) دا، له‌و به‌شه‌دا باس له‌ مه‌سه‌له‌ی شانۆی سیاسی ده‌کات له‌نیوان «تریتیاکو‌ف» و «مایره‌هۆل‌د» و «بیسکاتۆر» دا. بۆ زیاتر روون کردنه‌وه‌ی ئە‌و پێوه‌ندییه له‌ په‌ره‌گرافیکی لاپه‌ره (١٢٥) دا له‌ باره‌ی بیسکاتۆره‌وه ده‌لێت: «بیسکاتۆر له‌سه‌ر رێگه‌ی گومر‌اپوونه، من ده‌زانم ئە‌و له‌ شانۆیه‌کانیدا ده‌خوازیت چی بلێت، ئە‌و هه‌یشتا ده‌رکی به‌ مه‌سه‌له‌ بنه‌ره‌تییه‌که نه‌کردووه، بیسکاتۆر له‌و باوه‌ره‌دایه که ده‌توانیت له‌ماوه‌ی شش مانگدا له‌ شاریکی وه‌ک به‌رلیندا شانۆیه‌کی شو‌رش‌گیر به‌ئینیتته بوون. له‌ پێناوی به‌دی هه‌تانی ئە‌و ئامانجه‌شدا، هۆلیکی نوێ بۆ نمایش ئاماده‌ ده‌کات و هه‌موو هه‌وله‌کانی له‌پێناوی دا‌بنکردنی لایه‌نی ماددی و که‌ره‌سته‌ی پێوستی شانۆکه‌ی به‌ گه‌ر ده‌خات، ئە‌وه‌ش دیدیکی به‌کلا‌یه‌نه‌یه و ده‌ره‌بهنه‌ر تیا‌یدا رووبه‌رووی چه‌ندین مه‌سه‌له‌ی گرنگی دیکه ده‌بیتته‌وه.

ته‌خته‌ی شانۆ، شانۆش به‌ گشتی بریتیه‌یه له‌و چوار چێوه‌یه‌ی که تیا‌یدا ده‌نگ و کرده‌کانی ئە‌کته‌ر به‌ گه‌ر ده‌خرین. بێگومان بیسکاتۆر نه‌یتوانی ئە‌مه‌یان بکات، من پێم وایه ئیشه‌کانی بیسکاتۆر له‌و ئیشه‌نه‌بوون که کار له‌ جه‌ماوه‌ر بکه‌ن و قه‌ناعه‌تیان له‌ لا دروست بکه‌ن.

شانۆی مایره‌هۆل‌د و بونیادگه‌ری

ئە‌و بواری دی، که له‌ خۆرئاوا به‌گشتی و له‌ ئە‌مریکا‌دا به‌تایبه‌تی، توژینه‌وه‌ی له‌باره‌وه کراوه، بریتیه‌یه له‌ «بونیادگه‌ری». له‌ شه‌سته‌کاندا که به‌دواداچوون و دیراسه‌کردنی چه‌مکی بونیادگه‌ری له‌ شانۆی رووسی‌دا

بونیا دگه‌ری ئه‌وه ده‌خوازیت که ئه‌کته‌ر له هه‌مان کاتدا ده‌بی ئه‌ندازیار بیت و هونه‌ریش له‌سه‌ر بنه‌مای زانستی دابه‌زرئ و ئه‌کته‌ریش له نواندن و ئه‌دادا هۆشیار بیت.

مایره‌هۆلده‌و شانۆی «پیشه‌نگان»

بایه‌خی بنه‌ره‌تیبی زاراوه‌ی «پیشه‌نگ» له دیاری کردنی خودی زاراوه‌که‌دایه، هه‌روه‌ک چۆن هه‌مان حاله‌ت له زاراوه‌ی «شۆرش‌گه‌ی» دا هه‌یه. ئه‌م دوو چه‌مکه‌ بنه‌ره‌تی و چالاکه‌ له قۆناغی هه‌ردوو شۆرش‌ی (۱۹۰۵-۱۹۱۷) دا لای پیشه‌نگه‌ شانۆیه‌کانی رووسیا به‌رقه‌رار بووه. رۆبه‌رت و لیامز له کتیبه‌که‌یدا «هونه‌رمه‌ندان له شۆرش‌دا» که له واشنتۆن و له سالی (۱۹۶۷) دا له چاپ درا، ده‌لیت: «ئه‌وه‌ی وا له هونه‌رمه‌ند ده‌کات ناودارو ناسراو بیت، هه‌ر ته‌نیا نوێگه‌ری و ئینتیمای سیاسیه‌ی، به‌قه‌ده‌ر ئه‌وه‌ی توانای داهینانکاریه‌ی ئه‌و که‌سه‌یه‌ له یه‌کخستنی هه‌موو ئه‌وانه‌دا له یه‌ک کیاندا که ئه‌ویش هونه‌ره‌. ئه‌و هونه‌ره‌ی که ره‌نگدانه‌وه‌ی شۆرش‌گه‌ی خۆی سه‌رده‌مه‌که‌یه.»

پیشه‌نگی له شانۆی رووسیا دا له شه‌سته‌کان و چه‌فتاکان و بگه‌ له هه‌شتاکانیشدا سه‌رنجی زۆرێک له خه‌لکی خۆئاوا و ئه‌مریکای به‌لای خۆیدا راکیشا، هه‌روه‌ها ئیسی زۆری بۆ ته‌رخان کرا، که به‌شیک له‌و ئیسه‌نه‌ باس له نوێگه‌ری هونه‌ری و شۆرش‌گه‌ی ئاراسته‌ی ریشه‌یی هونه‌ری رووسیه‌ی سه‌ده‌ی بیسته‌م ده‌کن، وێرای هه‌موو ئه‌و توژینه‌وانه‌ی که به‌ چاپ گه‌یه‌نراون له‌و باره‌یه‌وه، هه‌روه‌ها پيشانگای زۆریش بۆ تابلۆکانی هونه‌رمه‌ندان «ک مالیفیتش» و «ئه‌لیسینسکی» و وینه‌کیشانی سه‌ده‌ی بیسته‌م کرانه‌وه. «وليامز» له‌و کتیبه‌دا به‌مه‌به‌ستی نمايش کردنی حاله‌تی سه‌ردان و به‌ره‌تسک بوونه‌وه‌ی پيشه‌نگی هونه‌ری رووسی، له باره‌ی هونه‌رمه‌ندان قۆناغی شۆرش له‌نیوان ساله‌کانی (۱۹۰۵-۱۹۲۵) دا ده‌نوسیت و له‌وتیوه‌ تیشک ده‌خاته سه‌ر سیفه‌ته‌ پيشه‌نگیه‌کانی هونه‌رمه‌ندان و گوشه‌نیگا سیاسیه‌کانیان. له‌م کتیبه‌دا زاراوه‌ی «هه‌نوکه - ساته‌وه خت- اللحظه» له‌لایه‌ن نووسه‌ره‌وه به‌شپه‌یه‌کی مه‌جازی به‌کارده‌هێنریت. ئه‌وه دیاره‌ مه‌به‌ستی له‌و قۆناغه‌یه‌ که ده‌کریت بزاقی تازه‌گه‌ری تیدا رووبدات.

وليامز پیتی وایه هونه‌ری هاوچه‌رخ سێ قۆناغی سه‌ره‌کیی بریوه - ئیستیتیک - ئاینده‌گه‌ری و بونیا دگه‌ری، هه‌روه‌ها به‌پیتی بۆچوونی ئه‌م نووسه‌ره، ده‌بی مایره‌هۆلده‌ سه‌ر به هونه‌رمه‌ندان قۆناغی یه‌که‌م، واته «ئیسیتیتیک» بیت، که ئه‌وه‌ش به‌ نه‌وه‌ی توێژی مام ناوه‌ندی و رۆشن‌بیره‌ پيشه‌یه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی رووسی داده‌نریت، به‌لام ئیمه

له‌وه‌یه‌ری گه‌رمیدا بووه، کتیبه‌کی به‌ها‌داری «کامیلا گرای» به‌ناو‌نیشانی «ئه‌زمون‌گه‌ری مه‌زن له هونه‌ری رووسیدا» له‌ له‌نده‌ن له سالی (۱۹۶۲) دا له‌چاپ درا. «کامیلا» به‌شیک ئه‌م کتیبه‌ی تایبه‌ت کردووه به‌مه‌سه‌له‌ی بونیا دگه‌ری، به‌تایبه‌تی تیشکی خستۆته‌ سه‌ر «ل. بۆیوفا» و «ستیا نۆفا». نووسه‌ر هه‌وله‌کانی ئه‌م دوو شانۆ نووسه‌ ده‌رخینێ له‌گه‌شه‌پیدانی شانۆی مایره‌هۆلدا.

له سالی (۱۹۸۳) دا کتیبه‌کی دیکه‌ له باره‌ی بونیا دگه‌ری رووسیه‌وه ده‌رچوو، ده‌کریت ئه‌و کتیبه‌ به هه‌نگاوێکی دیکه‌ دابنریت له‌باره‌ی تیگه‌یشتن له شانۆی «بیسکاتۆر» دا له‌و کتیبه‌دا «کریستینا نویدیر» به‌ دواداوچوونیک بۆ ئاراسته‌ی په‌ره‌سه‌ندنی بونیا دگه‌ری ده‌کات، هه‌ر له پيشنه‌یاره‌که‌ی «ل. ف. ی تاتلین» وه‌ که پيشه‌که‌ش مایره‌هۆلده‌ کرد بۆ دووباره‌ داڕشته‌وه‌ی ده‌سته‌واژه‌یه‌ک به‌م شتیه‌ی لای خواره‌وه: «دروست کردنی ده‌خته‌کی ئه‌فسووناوی سه‌رسوهره‌یه‌ر پيوست بوو بۆ فیلمی «نافی جاری»، بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش «تاتلین» به‌شی پيشه‌وه‌ی که‌شتیه‌ک دروست ده‌کات و به‌وه‌ش مایره‌هۆلده‌ شپزه‌ ده‌کات»، ئیدی له‌وه‌ تیگه‌یشت که به‌شی پيشه‌وه‌ی که‌شتیه‌که‌ به‌هۆی جه‌سته و جووله‌ی ئه‌کته‌ره‌که‌وه له‌سه‌ر شانۆ جیبی ده‌خته ئه‌فسووناوییه‌که‌ ده‌گرته‌وه، به‌لام له‌ سینه‌مادا مانایه‌کی دیکه‌ به‌ده‌سته‌وه‌ نادات، ئه‌م نووسه‌ره به‌شیک کتیبه‌که‌ی ته‌رخان ده‌کات بۆ «بیستن»، به‌و ئیعتباریه‌ی که‌ نیوه‌ندیکی ئاماده‌و بچووک کراوه‌یه بۆ لیدوان له‌بونیا دگه‌ری و بایۆمیکانیک له‌ ئیسه‌نه‌کانی مایره‌هۆلدا.

هه‌روه‌ها ده‌که‌ویتته‌ شۆقه‌ کردنی ئه‌وه‌ی که‌ مایره‌هۆلده‌ نمايشه‌کانی «السمح ذوالقرنین» و «موت تاریکلین» و «هبت الأرض» دا پشتی به‌ بونیا دگه‌ری به‌ستووه. نووسه‌ر له‌و باره‌یه‌وه ده‌لیت: «هه‌ولتیک دیکه‌یش له ئارادا هه‌یه که ده‌کریت له‌ میانه‌یه‌وه یه‌کخستنی ئه‌زمون‌گه‌ری بۆ شتیه‌ی نوێکانی ژبان به‌دی بیت، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که له‌که‌شو هه‌وای گشتیدا له‌گه‌لیدا ده‌گونجیت، واته له‌میانیه‌ی شانۆه.»

«کریستینا لۆدیر» که باس له بونیا دگه‌ری مایره‌هۆلده‌ ده‌کات، چه‌مکه‌کی دیاری کراومان ده‌دات له‌باره‌ی بایۆمیکانیکه‌وه. سیسته‌می بایۆمیکانیک لای مایره‌هۆلده‌ ئامانجیکه‌ بۆ لابردن و خوێرزگارکردن له‌ جووله‌ بێ سووده‌کان و هه‌روه‌ها ئامازه‌و شتیه‌ میکانیکیه‌کانی ته‌عبیر کردن لای ئه‌کته‌ر، له‌م حاله‌ته‌شدا شتیه‌ی نوێکانی «تایلوریه‌ت» له‌لایه‌نه‌ تیۆریه‌که‌وه فه‌راهه‌م دیت.

دا شانۆ وهک شپوازیک بۆ تهعبیرکردن له تیگه‌یشتنی نوێ بۆ واقع به کاربه‌یتیت، بۆیه حزی به به‌رپاکردنی دیاله‌کتیک «جدل» نه‌دا که به ته‌بیعه‌تی حال بۆ خۆی حاله‌تیکی سیاسییه، به‌لکو ویستی حاله‌تی ته‌کشنیکی توند و تیژ بخولقیینیت له‌پیناوی دهرخستنی په‌رچه‌کرداره‌کانی نیو کۆمه‌لگه، به‌راوه‌یه‌کی که‌متریش ویستی واقع بگۆریت، ئه‌ویش له‌ پێی ئه‌و گه‌شبینیه‌ شۆرشگێرییه‌ی که‌ بێگومان له‌ میانه‌ی په‌ی بردن به‌ پالنه‌وانه‌ پۆزه‌تیقه‌کانه‌وه‌ ره‌نگدانه‌وه‌ی هه‌بووه، هه‌روه‌ک ئایدۆلۆژیا ئه‌و داخوازییه‌ی هه‌بووه، هه‌ر بۆ ئه‌و هۆیه‌ش مایه‌هۆلده‌ به‌ زووبی کۆتایی هینا به‌ قۆناغی داهیتانکاری له‌ شانۆی سۆقتی.»

هه‌روه‌ک له‌ سه‌ره‌تاشه‌وه‌ باسمان کرد، لێدوان له‌سه‌ر شانۆی مایه‌هۆلده‌ له‌ قۆناغی یه‌که‌می مامه‌له‌ گه‌ل کردنیدا له‌ خۆرئاوا له‌ بیسته‌کان و سییه‌کاندا، بێگومان مۆرکیکی وه‌سفی له‌خۆ گرتبوو. زۆرینه‌ی نووسه‌ران و ئه‌و گه‌وره‌ شانۆکارانه‌ی که‌ سه‌ردانی مۆسکۆیان کردووه، دواتر گۆشه‌نیگا تایبه‌ته‌کانی خۆیان تۆمارکردووه‌ و سه‌بارته‌ به‌ پێوه‌ندی و دیداره‌کانیان له‌ گه‌ل دهرهینهره‌ پرووسییه‌کاندا نووسیویه‌، ئه‌م تیکه‌ل بوونه‌ش یارمه‌تیده‌ریان بووه‌ له‌ تیکه‌بشتن و جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌و ژماره‌ زۆره‌ له‌ فیرگه‌ و پێازه‌کانی مامه‌له‌کردن له‌ ته‌ک شانۆدا که‌ له‌سه‌ده‌ی زێرینی شانۆ له‌ پرووسیادا سه‌ریادا هه‌لداو گه‌شه‌یان کرد، به‌لام ئه‌م تۆمارانه‌ به‌ده‌ربوون له‌ لیکۆلیننه‌وه‌ی زانستی و ئه‌کادیمی و تیۆری و له‌ زۆر باردا وه‌ک رپۆرتاژ ده‌خرانه‌ روو. بۆ نمونه‌ گه‌شه‌سه‌ندنی خیرای مایه‌هۆلده‌ له‌ شانۆدا یه‌کێک بووه‌ له‌ مه‌په‌ره‌کانی له‌ پێی لیکۆلیننه‌وه‌ له‌م دهرهینهره‌، چونکه‌ ئه‌و له‌ شانۆیه‌که‌وه‌ بۆ یه‌کیکی دی چه‌ندین جوۆر شپوازی به‌کارهینا و چه‌ندین جوۆر ئاوێته‌ی له‌ شپوازه‌ نوێکان له‌ نمایشه‌کاندا به‌کارده‌هینا که‌ زۆر جار دوا‌ی نمایشه‌کان لیکۆله‌ره‌وه‌کان دووچاری سه‌رسورمان ده‌هاتن له‌ ئاستی تیزه‌ نوێیه‌کاندا.

لیکۆلیننه‌وه‌کانی که‌له‌پوورو شانۆی مایه‌هۆلده‌ چه‌مکی ئه‌دا لای ئه‌م که‌له‌ دهرهینهره‌ له‌ حه‌فتا‌کاندا ته‌واوکرا، واته‌ له‌ قۆناغی خۆتندنی ئه‌کادیمی له‌ زانکۆکانی ئه‌وروپا و له‌سه‌رده‌ستی ژماره‌یه‌ک لیکۆله‌ره‌وه‌ی وه‌ک «براون، سیمۆنس، هۆفر، گۆردون، لېنش... تاد».

ئه‌که‌ته‌ری دوا‌پۆژ

گه‌ر به‌خوازین بۆچونه‌کانی به‌شی یه‌که‌می ئه‌و کتیبه‌ له‌ باره‌ی ئه‌زموون و بېرۆکه‌کانی مایه‌هۆلده‌-ه‌وه‌ کورت بکه‌ینه‌وه‌، ئه‌وا بێگومان له‌ وشه‌ی «ئه‌که‌ته‌ری دوا‌پۆژ» باشت‌مان ده‌ست

ده‌بینین مایه‌هۆلده‌ له‌م قۆناغه‌دا زیاتر به‌لای پێشه‌نگیدا مه‌یلداره‌ و له‌ سۆراخی هۆکارو شپوازه‌ نوێکاندا به‌ ناسان کردن و ئه‌بستراکت له‌ هونه‌ری شانۆدا. نووسه‌ر زیاتر رۆلی مایه‌هۆلده‌ ده‌خاته‌ روو له‌ گه‌شه‌پێدان و په‌ره‌پێدانی بونیادگه‌ریدا. هه‌روه‌ها به‌پێی بۆچوونی ئه‌م نووسه‌ره‌، هه‌ر ئه‌و شانۆیه‌ش بوو که‌ مایه‌هۆلده‌ی به‌ جیهان ناساند. مایه‌هۆلده‌ له‌ میانه‌ی ئه‌و شانۆیه‌وه‌ گه‌یشته‌ ئه‌و بره‌وه‌یه‌ی که‌ جووله‌ی جه‌سته‌و بزواتی ئه‌که‌ته‌ر له‌سه‌ر شانۆ له‌ دایه‌لۆگ گرنگترن. و لیا‌م‌ز پێی وایه‌ که‌ شانۆیی «بالا غانتشیک» قۆناغی دواتره‌ له‌ گه‌شه‌سه‌ندنی مایه‌هۆلده‌دا، وه‌ک دهرهینهریک. ئه‌و دهرهینهره‌ی که‌ هه‌میشه‌ جه‌ختی له‌سه‌ر بنه‌مای «ئیکتیفای زاتیی شانۆ بایه‌خی بینه‌ر ده‌کرده‌وه‌ له‌ «ئه‌دا» دا، به‌ ئیدراک و کار تیکردنه‌وه‌.

له‌لایه‌ن مایه‌هۆلده‌وه‌ ساته‌وه‌ختی نوێگه‌ری له‌ سالی (۱۹۰۶) دا ده‌ست پێ ده‌کات و شانۆیی «بالا غانتشیک» هێمای ئه‌و قۆناغه‌یه‌تی.

نووسه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ ده‌لێت: «مایه‌هۆلده‌ تیکه‌یشتنیکی ئیستیتیکیه‌یه‌ی بۆ شۆرش هه‌بووه‌ نه‌ک تیکه‌یشتنیکی سیاسی. هه‌ر چه‌نده‌ شۆرقه‌ و باسه‌کانی ئه‌م کتیبه‌ تارا‌ده‌یه‌ک ته‌مومژاوی و زیاتر له‌وه‌ی مېژوویی بیت، گشتگیر بوو، به‌لام به‌شپوه‌یه‌کی دیار خواست و هیواکانی مایه‌هۆلده‌ی بۆ وه‌رگرتنی پێگه‌ی پێشه‌وايه‌تی خستۆته‌ روو. له‌باره‌ی مه‌سه‌له‌ی- کرده‌ی نوێگه‌ری ئیستیتیک-دا نووسه‌ر تۆژینه‌وه‌یه‌کی جدیی خستۆته‌روو که‌ له‌ سالی (۱۹۸۸) دا بلاوکرایه‌وه‌ به‌ناوی «شۆرشگێرانی بواری شانۆ: مایه‌هۆلده‌، بریخت، فیتکتفیتش».

«کریستینا کیبۆجینسکایا»، لیکۆلیننه‌وه‌که‌ی له‌سه‌ر بنه‌مای دیراسه‌کردنی هه‌لومه‌رجی بۆچونه‌ شانۆیه‌کان داده‌نیت. به‌لای ئه‌وه‌وه‌ ناوه‌رۆکی شانۆ له‌ توانای گه‌یاندنی فیکره‌وه‌ سه‌ره‌له‌ده‌گرت. که‌ تیکه‌یشتنی ئه‌که‌ته‌ر له‌ رۆل و ئه‌داو میکانیزی ئه‌و رۆله‌ش به‌شیک ده‌بیت له‌ شانۆیه‌که‌، به‌ ئه‌ندازه‌یه‌کی یه‌کسان، هه‌روه‌ک هه‌مان حاله‌ت له‌کاتی ئه‌دا له‌ گه‌ل وشه‌کاندا به‌رجه‌سته‌ ده‌بیت.

سېفه‌نه‌ ده‌روونییه‌کانی ئه‌که‌ته‌ری دوا‌پۆژ

به‌شداریی بینه‌ر له‌ ئه‌دای شانۆیدا قه‌ده‌ری ئه‌که‌ته‌ری نوێیه‌ «کریستینا کیبۆجینسکایا» پێی وایه‌ که‌ خۆتندنه‌وه‌ و تیکه‌یشتن له‌ جووله‌کان، هاوکاریمان ده‌کات له‌ په‌ی بردن به‌ شپوازی نوێ بۆ روئیمان له‌ ئاستی شانۆی «مایه‌هۆلده‌» دا، بۆیه‌ له‌ کۆتایی ئه‌و به‌شه‌دا که‌ بۆ (مایه‌هۆلده‌) ته‌رخان کردووه‌، ده‌نووسیت: «مایه‌هۆلده‌ به‌ر له‌ هه‌موو شتیک هه‌ولێ

ناماده کاربی ته کتتری سه رده می شوړش، به لام له بهر له مپه ره کان.

له پری ناماده کاربی راهینه ران و هه روه ها له بهر ته و دی مایره لږد خوی وا هه سته ده کرد که باؤمیکانیکه که هیشتا ته او نه بووه، به لام هه ر له خاوه ندرایتی تایبه تی شانوی مایره لږددا مایه وه. خوی له و باره یه وه ده لیت: «هیشتا میتوده که مان بهرجه سته نه بوون، به لام نیمه دارشتنی بنه رته تیمان له لانییه و هه ر کاتیش بمانه ویت دهره ینان بو شانوییه که نه مجام بده ین، ده توانین به ئاسانی ته و نه رکه جیبه جی بکه ین، ته وهش به پشت به ستان به میتودیتیکی دیاریکراو ته او مادی.

مایره لږد پیی و ابو که «ته کتتری جارن به پیی چینی دیاری کراو ته دای نواندن خوی ده گونجانند، به لام له ناینده دا ده بی دوورتر پروانیت و نه داکانی به پیی هه لومه رجه کانی بهرهم هینان ریکبخت، گهرچی ته کتر هه نوکه کرده ی خوی له کومه لگایه کدا دنوینج که وهک نه فرینیک، ناروانیتته ئیشی شانوی، وهک جارن ته م روانینه هه بووه، به لکو وهک پیوستییه کی دلخوشکری ژیان دهروانیتته مه سه له که. له م هه لومه رجه میسالییه ی ئیشی هونه ریدا، پراوپر پیوستی ته و تو دیتته ئاراهه که جوړیک له ئیدراکی نوی فراهه م بیت. ده توانین بلتین و ته کانی مایره لږد ته او له گه ل رچی سه رده مه که یدا ها ورهوت بوون، چونکه بنه ماکانی باؤمیکانیک له رچی بهرهم هیناندا له سه ره تای بیسته کاندرا فقه ده کريت و به هاوتایی له گه ل زانسته بنه رته ی و ژمیربارییه کان. بو نمونه و ته کانی مایره لږد له سه ر بنچینه ی دهرهاویشته کانی لیکولینه وه له باؤمیکانیک له باره ی جه سته ی مرؤفه وه یه و هه ولی داوه بو پیکه ینانی که سیتییه که که له توانایدا بیت، خویندنه وه یه که بو میکانیزمی بونیادی خودی خوی بکات که ده توانیت به شپوه یه کی میسالی کونترؤل و به هاوچهرخ بوونی خوی بکات.

مرؤفی هاوچهرخ که له هه لومه رجه به ئامیرکردندا گوزهران ده کات، ناچار ده بیت که میکانیزمی ره گزه جوولینه ره کانی جه سته ی خوی به کاربه ینیت. له میانه ی باؤمیکانیکیشه وه، بنه ما بنچینه ییه کانی ته دای شیکاری وردی هه ر جوولیه که پیکدیت، وپرای جیاکردنه وه ی جوولیه کان به مه به سته به ده ست هینانی ته او ی ورده کاری و نمونه یی بو «تایلوربه تی» جوولیه ی بینهران.

«ئامازه یا خود نیشانه ی ره فز کردن- مانای چه سپاندنی خالی سه ره تاو کوتایی جوولیه که ده گه ینتی. واته وهستان له دوی هه ر جوولیه که و گواستنه وه به پیی میتودیتیکی

ناکه ویت که مایره لږد وهک زاراوه یه کی هونه ری به کاری هیناوه بو ته عبیرکردن له و شپوازه ی که له ناماده کردن و مه شق پیکردنی ته کتتره دا ره چاوی کردوه له باره ی بهرجه سته کردنی روله کانه وه. دیاره مایره لږد یه که م که س بووه که ته و ته عبیره شانوییه ی به کاره یناوه له میانه ی محازره یه کییه وه که له (۱۲) ی حوزه یرانی سالی (۱۹۲۲) دا داویه تی، ته و ده مه ی بیری له ئاسوکانی ناینده ی ته و ریپازه کرده وه که ته کتتری مایره لږدی روله که ی ده بینیت، سه ره رپای ته و بو شاییه ی که له ئاکامی دژایه تی کردن و شارده وه ی که له پووری مایره لږد-دا که و ته ره و تی باؤمیکانیک، به لام هونه رمه ندان خورئاوا، هه روهک باسما لپوه کرد، دانه بران له خویندنه وه و په یکه ل کردن ته و که له پووره هونه رییه ی مایره لږد. له م به شه دا، نیمه ده خوازین باس له میتودی باؤمیکانیک بکه ین هه ر له ته زمونه سه ره تاییه کانی مایره لږد-ه وه تا بهرجه سته بوونی بنه ما گشتییه کانی ته و میتوده، هه روه ها پیوه ندیی نیوان باؤمیکانیک و غرؤتسیک راقه ده که ین.

مایره لږد له میتودی مه شق پیکردنی ته کتتری که به باؤمیکانیک ناو برده وه، له پری به کاره ینانی ته او ی ته زمونی به رفراوانی شانوی بونیاد ناوه له هه لپژاردن و داهینانی مه شقی تایبهت له سه ر بنچینه ی زورترین سه رچاوه ی دینامیکی، وهک: «سیرک، موزیک، هول، بوکسین، جمناستیک، مه شقه کانی سوپا، شانوی چینی و شانوی کابوکی، وپرای ته زمونی زورترین فیرگه شانوییه ته قلدییه دیرینه کان، مایره لږد له سه ر ته و بنه مایه نه و بهر له شوړش توانی ژماره یه کی زور له مه شقه کان ده سته بهر بکات. به دابه ش کردن هه ر جوولیه و ئامازه یه که له مه شقه کاندرا بو زنجیره یه که له جوولیه ی پر له ورده کاری، مایره لږد توانی بنچینه کانی «تایلوربه تی» له ئابووری جوولیه و تیوری هه لچوونه کانی دهرورناسی ته مریکی (وليام جیمس ۱۸۴۲-۱۹۱۰) بهرجه سته بکات، ته ویش له پری ته یارکردنی ته کتر به وه ی که به شپوه یه کی ئوتوماتیکی هه ست به ته او ی هه لچوونه کانی بکات، ته ویش به هوی گوزرانکارییه به رده و امه کان له ته وزیف کردن ماسوولکه کانی، دیاره ته وهش به لای ته کتتره وه ئاسانکاری کرد له په ی بردن به پیوه ندیی نیوان توانا جه سته ییه کانی خوی و هه سته ناوه کییه کانی. ئامانجی باؤمیکانیک بریتی بو له ناماده کردن ته کتتری نوی به سه رجه م بنه ماکانی جوولیه ی شانوی، هه روه ها ئاواتی ته وه ی ده خواست که ته کتتره کانی له وه زیاتر دووربینتر بن. میتودی باؤمیکانیک له سه ر شپوه ی پرؤگرامیکی نه مه تی بو بو که مترین داخوازی

یاسای بنچینه یی بایومیکانیکیش له باره ی جووله به دوايه کدا هاتووه کان له «گه رانه وه بۆ دواوه و باسیل و نامانچ» ستویکا پیکدیت. دیاره له به دوايه کدا هاتنی ریکویپیک هارمونیکای ریتم به رههم دیت.

میکانیزمی شیعیه تی نه دا

«ته کته ری نوئ ده بی چه شنی بزوینه ریکی میکانیکی راسته قینه له سه ر ته خته ی شانۆ ده ریکه ویت».

له م ده سته واژه به دا دهنگی دامه زرانندی پیوه ندییه راسته وخۆکان دیته گوی له نیوان بایومیکانیک و سناتیکی به رههمی هونه ری له لایه ک و له نیوان میکانیزمی نه دایه کدا که به شیعیر دارپژراوه و نه مریی گرتۆته خو له لایه کی دیکه وه. هه موو نه مانه له که شوه وه واکانی سه رده می مایره و لدا فراههم هاتن، بۆیه دووباره دهگه ینه وه به م بنه مایه ی نه دا که بریتییبه له « $A1 + A2N$ »، له م هاوکیشه یه شدا (A) بریتییبه له و ته کته ره ی که فیکره یه کی هه لگرتووه و ناماژه و نه رکی تاییه تی بۆ نه دا کردن پی سپیره اوه ($A2$) ییش نه کته ری جیبه جیکه ره که گۆشه نیگای گشتی فیکره ($A-1$) به رجه سته ده کات. (N) ییش خودی ته کته ره که یه.

که واته ته کته ره ده بی مه شق به جه سته ی خو ی بکات، به مه به سته ی پیکه یینانی حاله تیکی جه سته یی نه وتۆدا بیت که بتوانیت له یه ک ساته وه ختا هه موو نه رکه ده ره کییه کان، به بی مه رج نه دا بکات، له بهر نه وه ی هونه ری ته کته ره خودی شیوه پلاستیکییه کانی فه زای شانۆکه یه، که واته ته کته ره پیوسته له سه ری لیکولینه وه بۆ میکانیزمی جه سته ی خو ی بکات.

نه مه ش نه رکیکی گرنکه، چونکه ده رخسنتی هه ر هیزیک، له وانه ش جه سته ی زیندوو، ده چیته ژیر باری یاسا یه کانگیره کانی میکانیک. شتیکی ئاسایش ده بیت که پیکه یینانی شکله پلاستیکییه کان له لایه ن ته کته ره وه له فه زای شانۆدا ده بیته خو پیشاناندیکی به هیزی جه سته ی مرۆژ.

مایره و لدا له باسیکیدا سه باره ت به «ته کته ری ئاینده» یاخود «ته کته ری دوا رۆژ» دا که (ف. فیدورۆژ) بلاوی کردۆته وه، ده لیت: «هه موو حاله ته سایکولۆژییه کان له میانه ی کرده فسیلۆژییه کان وه دیاری ده کرین، بۆیه له کاتی گه بشتندا به ناسینی سروشتی حاله تی زاتیدا، ته کته ره ده توانیت بگاته نه و حاله ته ی که هه ست به هه ژاندن بکات و دواتریش نه و هه ژانده بۆ بینه ران بگوتیریتته وه به مه به سته ی ناماده کردنیان بۆ به شداری کردن له نه دا که دا له ری ئاویته بوونیان له گه ل رۆله کاند، به مه ش ده وتریت «نواندی بینه راکیش». هه ر نه و هه ژانه شه که ناوه رۆکی نواندن پیکه ده هییت.

نه دازه یی». ره فز کردنیش لیسه دا واته گه رانه وه بۆ دواوه، هه موو جووله یه ک له بنه مادا به گه رانه وه بۆ دواوه و دواتر هه نگاونان ده ست پیده کات، ته گه ر له (A) وه بۆ (B) جووله مان ده ست پیکرد، ده بی به ره و خالی (C) بگه ریینه دواوه و نه وه ش بۆ خو ی یاسایه کی گشتیی جووله یه. کاتیک ده خوازین چه کوشیک بوه شینین سه ره تا چه کوشه که به رز ده که ینه وه و دواتر ده یوه شینین، به هه مان شیوه له راکردن و بازاندان، پروانه جووله ی ئۆتۆمبیل و تفهنگ و ... تاد.

گه رانه وه، وه رگی رانی وشه ی «ئۆتکاز» OTKAZ ی پرووسییه و مانای «ره فز» کردن ده گه یینتی. هه روه ک ناماژه شم پی کرد، گه رانه وه بۆ دواوه ده چیته بازنه ی یاسا گشتییه کانی جووله وه، به لام ده بی ته کته ره به و په ری هۆشیارییه وه جووله که بنوینتی، بۆ نه وه ی ریتمیکی گونجاو له گه ل کۆی جووله به دوايه کدا هاتووه کان بخولقیینتی و له هه مان کاتیشدا بۆ نه وه ی کاتیک بۆ بینه ر بخولقیینتی که تیدا ناماده بیت بۆ بیرکردنه وه و پرسیار کردن.

گه رانه وه به ره و دوا، یاخود ره فز کردن تاییه ته ندیتییه کی دیکه ی هه یه، نه ویش بریتییبه له ناماده کاری بۆ جووله ی هه ردوو لا، ته کته ره و بینه رو هاوکاری ته کته ره ده کات له په ی بردن به هاوسه نگییه کی راست بهر له نه نه جامدانی جووله. له هه مان کاتیشدا ته کته ره ده توانیت، ناماژه ی جوولان بدات به ته کته ره هاوپیکه ی «پروانه جووله ی مار کاتیک په لاماری نیچیره که ی ده دات» و پرای نه وانه ش، گه رانه وه به ره و دوا، مۆرکیکی ئیشاره ت نامیز هه لده گرت که ته گه ری زۆری جووله کانی دواتر ته کته ره لی ده خوینرتیه وه، به پیچه وانه ی نه و جووله یه ی که گه رانه وه ی به ره و دوا ی نه بووه و به شیوه یه کی کتوپریش نه نجام ده دریت، ته م جوژه جووله یه ش هه ست کردن به چاوه پروانی و ناماژه و هه ژاندن ناو روژیتیت.

که واته گه رانه وه بۆ دواوه به جووله ی دوا ی خو یه وه په یوه سته، له بهر نه وه ی که هه موو جووله کان ده بی به یه کترییه وه په یوه ست بن، گه رانه وه به ره و دوا به شیوه یه کی ئۆرگانی نه و رۆله ده بییت. هه رچی کۆتایی جووله شه، واته وه ستان، به زمانی پرووسی پی ده وتریت STOIKA واته «نامانچ»، به مانایه کی دی نه و خاله ی که جووله که ی تیدا کۆتایی دیت و ده بیت جووله یه کی ئاشکرا و پروون بیت و به وینه یه کیش کۆتایی بیت که ناوه رۆک و نامانجه که ی به بی ئالۆزی و ته مومژ بخاته روو.

کرده ی بوون و به رده و امیی جووله که ش به زمانی پرووسی پی ده وتریت «پاسیل PACIL» و ده که ویتته نیوان به دوا دا گه رانه وه و نامانچ «کۆتایی».

بهرجهسته دهکرتیت (چوونه سهر زنجیرهیه کی نوی له رووداوه شانوییه کان).

له مهوه دهرده کوهیت که «براون» له داهینانه سهره تاییه کانی مایرهولدا په ی به ریشه کانی بایومیکانیک بر دووه له و باره به شه وه دنووسیت:

له سهره تای سالی «۱۹۰۵» وه که مایرهولدا له شانوی «ستودوی مۆسکودا بوو به دهرهیتنر، دروازهی نهو بو ئەدای نواندن به شیتوهیه کی ئاسایی له ساته وهختی بهر له خودی ئەداکوه له ههر دوو بواری جووله و ناماز هوه دهستی پینده کرد.

ساته وهختی بهر له ئەدا فاکته ریتی کارایه بو به هیتز کردنی ئەدا به پانتومایم و بیدهنگی و موسیقا که له نمایشی «المعلم بو بۆس» دا گه یشته لووتکه، به وهش زبهنیه تی بینهر نامازه ده بیت بو تیگه یشتن له نامانجه ناوه کییه کانی دهق. «رۆدنتیسکی» پیتی وایه که جهخت کردنه وهی مایرهولدا له سهر ساته وهختی بهر له ئەدا، بو ئەوه هات که دژایه تی بنه ماکانی ستانسلافسکی بکات له بابته تی «له ژیر دهق» دا.

گه شه پیدانی داهینانه که سیتییه کانی ئەکتهر

به کردنه وهی «ستودوی» بهک بو شانۆکه ی له شه قامی «برۆدنیسکی» له شاری «پترسپۆرگ» دا، تواناکان دهرکه وتن بو به کارهینانی نهرینه کانی کۆمیدیا ی «دیل ئارتی» و شتوازه کانی ئەدا له شانۆکانی خو ره لاتدا. ههر له وه ده مه شدا مایرهولدا، بنه ماکانی میتودی تاییه تی بایومیکانیکی دارشت. «لیتتش» له کتیه که یدا «فسیفولدا مایرهولدا» داهینانه کانی مایرهولدا بو ئەکتهر دهکات به پینچ بهش و بواره وه.

گه ران به دوای ئەکتهری نویدا، له بهر ئەوهی به پیتی تیوری مایرهولدا ئەکتهر داهیتنهری سهره کییه له سهر شانۆ. به مه بهستی جتیه جیکردنی نهو گوشه نیگایهش له باره ی توندوتیژی مایرهولدا له گه ل فیرخوازه کانیدا، «رۆبیرت لیتش» ده لیت، مایرهولدا له ساته وهختی کرده ی ناماده کاربیاندا همیشه هه وله کانی دهرخانندن و داهینانه که سیتییه کانی گه شه پین ده دان.

نهو ئەفسانه یه ی که له سییه کاندا دهرکهوت و نامازه به وه دهکات که مایرهولدا همیشه «کت» ی ئەکتهر ه کانی خۆی کردوه، به مه بهستی نهو بووه که ببیته پاساویتی بهرام بهرو تاییهت بو هه موو نهو دهرده سه ری و چه وساندنه وانه ی که دوو چاری ئەم دهرهیتنهره گه وره یه هاتوه، دیاره ئەم ئەفسانه یهش له لایه ن هه موو نه وانه ی که له گه ل مایرهولدا-دائیشیان کردوه بهر په رچ دراوه ته وه.

له به دوایه کدا هاتنی حالهت و هه لومه رجه سروشتیه کاندا نهو خالانه ی رووژانندن پیکدیت که لیوان لیون له کۆمه لیک ههستی دیاری کراو. له کرده ی «پیکهاتنی ههسته کانیشه وه» به که نه کتهر بناغه به کی به تین بو گریمانه کانی دابین دهکات.

مه شقی هاویشتنی تیروکه وان

له به دواداجوونی شروقه ی تاییه تی یاداشته کانی به کیک له قوتابیه کانی مایرهولدا «ئیراست غارین» ه، «ئیدوارد براون» به مجوره باس له یه که له مه شقه کانی بایومیکانیک دهکات که بریتیه له «هاویشتنی تیر به که وان»! «نه کتهر که وانه خه یالییه که به دهستی چه پیسه وه دهگرت، به لادا دهروات و دهستی چه پی له پینش خو یه وه به تی، به دهستی راستیشی نامازه به شکلی که وانه دهکات. بو نه وهی که تیره که له کیفه وه همیه که ی سهرپشتی دهریتنی، جووله ی دهستی حاله تی جهسته ی دهگرتیت، چونکه نهو ساته وهخته سه نته ری قورسایه هه نگاو یک به ره و دووه ده بیته وه. به دهستی یان به هیما ی دهستی تیریک دهرده هینیت، دهیخاته بهر که وانه که، به وهش جاریکی دی به هه نگاو یک بو پیشه وه هاوسه نگیه که ی نوی ده بیته وهو تیره که ش دهگرتیه نیشانه که. که وانه له سه نته ری قورساییدا گرژده بیته وه و قاچی دینیته دووه، تیره که دهرده په ریت و پرۆقه که به هاواریک کوتایی پین ده هینریت.

به هۆی ئەم مه شقه وه که به مه شقه سهره تاییه کان داده نریت، ئەکتهری خویندکار بو خۆی شاره زایی له فه زای شانۆ په یدا دهکات و په ی ده بات به ههست کردن به کۆنترۆلی زاتی و خۆی زیاتر له سهر جووله ی هاوسه نگی راده هینتی، نه وهش تیده گات که ساده ترین جووله ی وهک جووله ی دهستی بو نمونه، له لایه ن هه موو جه سه ته یه وه وهلامی خۆی ده بیت و نهو ده مه ش مه سه له ی «دژه کردار» یان گه رانه وه بو دووه روودادات.

له م مه شقه دا «پیش ئیمانه»، نامازه ی دهسته جوولا وه که دوای دهرچوونی تیره که بو دووه ده بیت، ئەم مه شقه ش به «زنجیره جووله کان داده نریت له نواندندا که پیکدیت له:

۱- وره به رزی که بریتیه له تیگه یشتنی لۆژیکی نهو ئەرکه ی که دهرهیتنهری دراما که دایده نیت، یان ده سپیشخه ری خودی ئەکتهر که ده بیت.

۲- پاساودان و لیکوالینه وه «التحقق» بریتیه له زنجیره ره نگدانه وه کانی جووله «نامازه» و دهنگه مه رجداره کان.

۳- دژه کردار که بریتیه له هه لوه شان وه ی ره نگدانه وه مه رجیه کان دوای نه وهی که له ریتی دهنگ و نامازه وه

و سایکولوژی و جهسته یی هموو ژانره کانی کارتیکردن گری دهدات.

گریدانی توانای جهسته یی نهکتر به توانا

زیهنیه کانیه وه

بایومیکانیک بهو ئیعتیباره یی که مه شقیکی نمونه یی «ترینینغ» ه، نهکتری له سر دهرک کردن به خودی راهینانه وه له هر سنج بوعده که وه، ویرای راهینانی له سر نه دای جووله کان به وپه پری کارامه یی و به ته عبیرتیکی روون و ناشکراو هروه ها به هارمونیکیایه کی زوره ملی «الزامی» له گه ل ریتم و دینامیکیه تی جووله کان له سر شانۆ. له گه ل نه وه شدا همیشه شتیکی گه وره تر له مه شقی جهسته یی له ناخی مایره و لدا بووه، هروهک هندیکی له قوتابیه کانی وهک «فالتین بلوتشیک» باسی لپوه کردوه و به «نامیری مه شقی ریکوییتیکی دهروونی و جهسته یی نهکتر» ناوی بردوه هندیکی له چاودیرانی وهک «ل. لوزوفیک» ده لپن: «بویومیکانیک ده خوازرت لیکوالینه وه یه کی دهروونی فسیولوژیی نه و یاسایانه بکرت که وهک هر زینده وه دریک له کاتی ئیشکردنیدا کونترولی جهسته یی نهکتر دهکات، نه ویش له بهر نه وه یی که بتوانیت به کارامه ییه کی گه وره وه هموو جووله و نامازه کانی به رجهسته بکات.

مایره و لدا له توژیینه وه کانیله له روشنایی «تایلوری» یه ته وه جووله یی به زنجیره یه ک کرده وه. نه و جووله یی سهر شانۆی کردوه بهو سنج به شه وه که باسمان لپوه کردن «وره به رزی، پاساودان، کاردانه وه».

پینگه یی جوگرافی یی رووسیا که که وتوته نیوان نه وروپا و خوره لاته وه، هه لومه رجیتیکی تاییه تی بو نه زمونه کانی مایره و لدا دهسته بهر کرد، نه و ده مه یی که توانبی له شانۆکانی چین و ژاپوندا کومیدیا یی ته قلیدی «دیل نارتی» کارامه یی نواندن به کاربه ییت. نه و به شتیکی له «پرؤستسینیوم دهستی پیکرد، هروهک له شانۆی ژاپونی-دا، نهکتر له مه و دایه کی نزیکه وه له بینهر رۆله که یی ده بینی و سه ما و جووله و نامازه وه وه ستانه کان، نه نجام دهدات، بینهریش ده یوانی به جوانی هه موو نه وانه بیینیت. ❖

جگه له وهش و به مه به سستی چه سپاندنی هه له یی نه و تومه تانه، «لیتتش» باس له یاداشته کانی چه ند هونه رمه ندیکی وهک «غارین» و «ئیلینسکی» و «بلوتشیک» و که سانی تریش دهکات، هروه ها «یوری یوربف» نووسیویه تی که نه وه همیشه به وپه پری شکواری و سوپاس گوزارییه وه یادی ئیش کردنه کانی له گه ل مایره و لدا-دا که اته وه. مایره و لدا بهر له جهنگی جیهانی یه که م و له یانه یی شانۆدا بابه تیکی خوینده وه به ناوینشانی «شانۆی ها وچه رخواه»، به پیتی بوچوونی «ن فولوکوف» نه و بابه ته «سرودیتیکی راسته قینه بوو بو مایره و لدا».

به راستی مایره و لدا له هه موو قوناغه هونه ریه کانیله ماموستا و دهره یینه بوو. نه و تیگه یشتن له نه زعه یی داهینانی نهکتره و ناماده کردنی خویندکاره کانی بریتی بوو له خه می سهره کیی له ژباندا.

له باره یی شانۆی نیو شانۆ لای مایره و لدا، نه وه په یوه ست بووه به «پرؤسینیوم» وه. برگه یی بنه رته یی نه دا له سهر پرؤسینیوم له سیسته می مایره و لدا له بنچینه دا بریتییه له هاوسه نگی و هارمونیکیای ریتمه کان که رهگ و ریشه یی ده گه ریتنه وه بو چاره سهری موسیقی، هروهک هه مان حالت هه یه بو رۆل یان بو خودی شانۆیه ک، نه وهش راسته وخۆ له توانا کانی نهکتره دا دهره که ویت له «نواندن» دا، بو به ده بویه هه موو خویندکاره کانی تییدا به پله یی یه که م شاره زاو کارامه بوونایه.

لیتروه گه ران به دای هونه ری نویتی نواندن ده ست پیده کات که به یه کسانی له گه ل کومیدیا یی «دیل نارتی» دا نمونه یه کی پینگه یشتووی سیسته می مایره و لدا پییکده ییت. نه م دهره یینه ره هه همیشه سوور بوو له سهر نه وه یی که به رۆحی کومیدیا یی «دیل نارتی» یه وه سهرگرمی نویت کردنه وه یی هونه ری نهکتر بیت.

پانتومایم و توانا کارامه یی جووله کان

نه وه یی گرنگه نه وه یه که مایره و لدا به رده وام بایه خ و تاییه تمه ندیته ییه کی ته وای داوه به جووله، چونکه کاکله و ناوهرۆکی شانۆ به لای نه وه وه بریتی بوو له «پانتومایم-نواندن یی بیده نگ»، به لکو بهر له هه موو شتیکی بایه خی داوه به پانتومایم، چونکه نهکتر له پانتومایم-دا له ریتی جووله وه بینهر ده هه ژیتی.

مایره و لدا له سهره تای بیسته کاندای له و باوره دا بوو که بایومیکانیک نهک هه ر نهکتر، به لکو مرۆفی نویش ده خو لقیتی، چونکه بایومیکانیک هه ر ته نیا کومه لیک مه شق نه بوو، به لکو نه و شته یه که به شپوه یه کی فه لسه فی